

Vähän syrjäänin ja vepsän kosketuksista.

Useatkin tutkijat ovat esittäneet käsityksensä, että syrjäänit ovat olleet kosketuksissa karjalaisiin tai vepsäläisiin tai molempiin (ks. Vir. 1936 199—). Lainasanoista, jotka todistavat tästä, huomautti ensimmäisenä A. J. SJÖGREN, todeten, että syrjäänissä on »suomalais-karjalaisia» sanoja, joita ei tavata venäjässä ja jotka eivät liene sen välityksellä saatuja. Näitä hän ei kuitenkaan maininnut, lukuun ottamatta sanaa *rotš* 'venäläinen', johon hän viittasi toisessa yhteydessä, selittäessään, että se on sm. *ruotsi* 'ruotsalainen' sanaa vastaava laina ja todistaa, mitä kansallisuutta Venäjän valtion perustajat olivat (ks. SUSA LII₅ 4). Syrjäänin itämerensuomalaisia lainoja käsitteli laajemmin vasta YRJÖ WICHMANN, jonka mukaan ne ovat karjalaisperäisiä. Myöhemmin GYÖRGY LAKÓ tahtoi osoittaa, että niistä jotkut ovat vepsästä saatuja (ohimennen on tähän mahdollisuuteen viitattu aikaisemminkin). Allekirj. Vir. 1936 205— selitti, että hänen äänteellinen perusteensa ei ole todistusvoimainen, mutta yhtyi muuten siihen käsitykseen, että lainain joukossa on myös vepsäläisiä. Käsitellessään lainasuhteita votj. *đžutš* 'venäläinen' < syrj. *rotš* id. < ims. **rōtsi* 'ruotsalainen' (< mruots.) allekirj. SUSA LII₅ 8 huomautti, että syrjäänit ovat tulleet tuntemaan ruotsalaiset viikingit I. varjagit ehkä vepsäläisten välityksellä ja että syrjäänin itämerensuomalaisista lainoista ainakin muutamat selittyvät parhaiten vepsästä.

Äskettäin, Vir. 1946 393—, Y. H. TOIVONEN esitti arvokkaita lisä p. o. lainasuhteiden valaisemiseksi, pitäen todennäköisenä, että syrjäänissä on sekä karjalaisia että vepsäläisiä lainoja. Kolme hänen sanayhdistelmänsä todistaa vepsän ja syrjäänin kosketuksista. SyrjU *kelkan* (an johdin) 'Flachsbreche' < veps. *kelik* 'hamppu-, pellavalihta'. (Kysäisen sivumennen: kuuluisiko syrjU *girišavnis* 'Flachs mit dem *kelkan* brechen' syrj. *gir* 'Möiser' sanaan, perustuen siihen, että pellavia survottiin huhmaressa, ennenkuin *kelkan* tuli tunnetuksi?) SyrjU *latš* 'saavi' > veps. *latš* id. tai päinvastoin. Eteläveps. *tšumb* 'tuohinen äyskäri' < syrj. **tšump* tai **tšumb* < ostj. tai vog., vit. vog. *šump* 'Wassereimer aus Birkenbast', *šumpel* 'tuohinen äyskäri', *šumpel* 'tuohilippi', ostj. *ščumba*! id. (> syrjAla-V *tšumpel* id.). Jo JALO KALIMA Magyar Nyelvőr 59 72— selitti, että eteläveps. *tšumbūne* 'tuohilippi' on syrjääniläinen laina, joka on saatu ehkä karjalan välityksellä: **tšumbū* < **tšumbea* < syrj. *tšumpel* < ostj. Mutta erikoisesti koska eteläveps. -ū ei olisi odotuksenmukainen, allekirj. Vir. 1935 104 arveli, että *tšumbūne* on samanlainen johdannainen kuin esim. *lindūne* ~ *lind* ja ehkä ostj. ja vog. sanain alkusukulainen. Edellinen oletus on oikea (kantasana, em. *tšumb*, löytyi myöhemmin

Setälän muistiinpanoista, ks. E. A. TUNKELO VKÄ s. 301), mutta jälkimmäinen todennäköisesti väärä, sillä kun otetaan huomioon *tšumb* sanan sekä äänneasua että merkitys ja sen esiintyminen ims:n taholla vain vepsässä, niin lainaksi se täytynee katsoa. (Saanen huomauttaa tässä, että perm. kielissä näyttää olevan ostj.-vog. sanan vanhakin vastine: votj. Wied. *tsib* 'Schaufel', Lytk. *čib* 'лопата', syrj. Lytk. *čib* id. Lytkin on ottanut votj. sanan tietysti Wiedemannilta, mutta syrj. sanan hän, syrjääni, on saattanut tuntea itse. Merkityksiin vrt. esim. saks. *Schaufel* 'lappio; viskain, äyskäri'.) — Kuten Toivonen on selittänyt, syrj. *tširk* ja *koka* jne. ovat todennäköisesti saadut itämerensuomesta suoraan tai venäjän välityksellä (*koka*, *kokej* sanoihin on WICHMANN Syrj. Wortschatz 363 verrannut ven. sanaa *коча* < karj. *kokka*, ks. KALIMA SUST 44 122). Mutta syrj. (Wied.) *kič* 'erster Schnee im Herbst' on kai venäläisperäinen: < (Pawl.) *кучь* 'weicher, lockerer Schnee' (ks. KALIMA SUST 29 62).¹

Myös LAURI POSTI on Vir. 1946 385 selittänyt erään vepsän sanan syrjääniläiseksi lainaksi: keskiveps. *vačžu* 'vedessä oleva seiväs, johon rysä kiinnitetään jne.' < syrjV *vočž* 'durch den Fluss gemachte Pfahlreihe, an der die Netze beim Fischen befestigt werden'. Hän viittasi tosin myös mahdollisuuteen, että sana olisi lappalaisperäinen.

Kiinnitän sitten huomiota eräisiin syrj. sanoihin, joita voidaan arvella vepsäläisiksi lainoiksi.

Syrj. (Wied.) *erd* 'das Freie, Feld, freies Feld, freier, offener, ungeschützter Ort, ebene, glatte Stelle, Strecke', *erdö*, *erd vylö* 'hinaus, ins Freie, offenbar', *erd-in* = *erd*, *erd-vyl* 'äusserlich, äussere; das Freie, Felder', *erdamyny* 'hinausgehen, ins Freie gehen; bekannt, offenbar werden', (Wichm.) V U *erd*, I *ērd* 'vainio, avoin paikka (V I), metsätön, avoin paikka (U)', U *erd-nur* 'metsätön suo', V U *erd-viv* = *erd* (V), 'korkea, kuiva, metsätön paikka' (U), (kirj.) V (Anybin kylä) *erd* 'metsätön aukeama': vrt. (Set. ÄH 38) veps. *irdaale*, Äänis-veps. *irdale* 'ulos', (Kett.) eteläveps. *ird* 'välimine pool', *irdbok* 'väline külg', *irdas* 'väljas', *irdha* 'välja', *irdalne* 'väline', (Tunk. VKÄ § 380) Äänis-veps. (Šoksu, Šoutjärvi, Metsäntakui-nen) *erdal* 'ulkona', *erdalē* 'ulos', (Kaskesoja) *irdal* 'ulkona'; lyyd. (Kuj.) *iral* 'ulkopuolella', *irale*, *irdale* 'ulos'; karj. (Gen.) *irallah*, *iralleh* 'irti', *iralline* 'irtonainen, vapaa', aun. (Gen.) *iralleh* 'irti, irrallaan, irralleen';

¹ Käsitellessään syrjäänin suhteita länteen TOIVONEN Vir. 1946 401 arvelee, että syrj. (Wichm.) I *sak*, Petš *sak-pila* 'käsisa' mahdollisesti on peräisin Kuolan lapin Turjan murteen (Gen.) *sakka* 'saha' (< skand.) sanasta. Tähän yhteyteen syrj. *sak* ilmeisesti kuuluukin, mutta saattaa olla saatu venäjän välityksellä. Izmalainen kielenoppaani sanoi Petsamossa v. 1933, että *sak* on venäjäksi 'пила, сака' (hän oli voinut oppia *сакка* sanan Izmalla tai Petsamossa).

vatj. (Ahlqv. s. 76) *irtä* (adv.) 'löst, obundet'; sm. (Katarä) *irrallaan* 'aufgelöst; los', *irralleen* 'frei, ungebunden', *irti* id., *irtain* 'los, frei', *irstas* 'liederlich' jne. THOMSENIN mukaan BFB 174 ims. sana on baltt. laina, vrt. liett. *irti* 'sich auftrennen', lät. *īrt* 'sich zertrennen', *ērst* (*ērd-*) 'auseinanderbringen', *ērds* 'locker'. »Koko yhdistelmä on kuitenkin aivan epävarma», sanoo KALIMA Baltt. 104.

Sellaiset syrj. merkitykset kuin 'hinaus, ins Freie', 'äusserlich, äussere', 'hinausgehen' littyvät läheisesti vepsään; esim. *erdö* = veps. *erdalē*, *irdha* 'ulos' (*ö, lē, ha* sijapäätteitä). Syrj. 'avoin (metsätön) paikka' saattaisi kai perustua veps. merkitykseen 'ulkopuoli' (> 'avoin puoli' > 'avoin paikka'). Mutta kun veps. merkitys 'ulkopuoli' lienee sekundäärinen ja esim. vatj. *irtä* (adv.) 'löst, obundet', sm. *irtain* 'los, frei', karj. *iralline* 'irtonainen, vapaa' ovat kai lähempänä vanhempaa merkitystä, niin voidaan olettaa, että vepsässä on lainauksen tapahtuessa ollut myös tämäntapainen merkitys ja että se kuvastuu syrj. *erd* 'avoin paikka' merkityksessä (saatu mahdollisesti lähinnä sellaisista yhteyksistä kuin *erd-in*, *erd-vij* id.). Siis 'avoin paikka' < 'vapaa paikka' tjs. P. o. merkityksenvaihteluihin verrattakoon esim. seuraavaa sanapesyettä (jossa merkityksenkehitys tosin näyttää olleen osittain toisenlainen): vir. (Wied.) *väli*, gen. *välja* 'Feld', *väljas* 'draussen', *välja* 'hinaus'; sm. (Renv.) *väljä* 'geräumig, weit; geräumiges Feld, offener Ort'; karj. (Gen.) *vällä* 'väljä, avara, höllä; väljä tila; vapaus, lupa', *vällälline* 'vapaa'. Myös äänneasun puolesta voitaneen syrj. sanaa pitää vepsästä lainattuna. Mielenkiintoinen on syrj. *e-*, sillä lähteeseen se perustunee, jos lainasta on kysymys (vrt. syrj. *pirđ* < ims., vrt. veps. *bird*, karj. *pirda*; syrj. *virb* < ims., vrt. veps. *virb*, *birb*, karj.-aun. *virbi*). Äänis-vepsässä esiintyy *e-*, mutta ne vepsäläiset, joiden kielestä syrjäänit mahdollisesti sanansa saivat, asuivat tietenkin jossakin idempänä (veps. *ir* ~ *er*:stä ks. TUNKELO VKÄ § 380).

Kaikki lainat, jotka tähän asti on mainittu syrjäänin ja itämerensuomen kosketuksia käsiteltäessä, ovat substantiiveja. Esitän nyt tarkastettavaksi syrj. verbin (Wied.) *lybny* 'entstehen, sich erheben', *lybödney* 'erheben, aufheben, erhöhen; erregen, aufreizen, anstiften', (Lytk., Šah.) *lybny* 'подняться, всплыть', (Wichm.) V S L *lybnj*, U *libnjs* 'an die Oberfläche des Wassers kommen, auftauchen (z. B. Eis, Holz) (S U); sich erheben (wenn man aufhebt) (L); Raum haben (im Boot, so dass es nicht sinkt) (V U)', V *pižad una mort libas* 'in deinem Boot haben viele Menschen Raum', S *libedni*, U *libednjs* 'heben, aufheben, erheben', V *zik libedni* 'Lärm, Zank anfangen', V *libedts-*, U *libettsinjs* 'in die Höhe fliegen, auf-fliegen': vrt. veps. (Ahlqv.) *libun*, *-uda* 'uppkлива', (Basilier) itäveps. *libun*, *lipta* 'lipua, nousta, lähteä', *aigomb libun metšha* 'aikaisemmin lähden metsään', (Kett.) eteläveps. *libuda* 'nousta (karhu kápälilleen, hiukset

pystyyn, aurinko), kiivetä (karhu kuuseen)' (ks. hakemist. main. paikkoja), (Kett. ja Siro) keskiveps. (s. 32) *libuda*, *libuda* 'nousta (eukko portin päälle)', (87) *libyi taivahale nétsę senka* 'nousi taivaalle tämä Senka', Äänis-veps. (159) *bat lybii homesęn* 'isä nousi aamulla' (*lybii* < **lybui* < **lipui*, ks. TUNKELO VKÄ §§ 233, 382), (Kett. VMLT § 1061) Äänis-veps. *nétsęn surttę oli uhm libunu* 'tämän suuruinen kuhmu oli noussut'; lyyd. (Kuj.) *libuda*, *libuda* 'lähteä liikkeelle, työntyä, nousta, päästä; alkaa, ruveta; rientää, yltyä (tekemään jtk), kiihtyä'; aun. (Gen.) *libu-* 'lähteä liikkeelle, työntyä; ruveta'; sm. (Lönnr.) *lipua* 'ila, skrida fram jne.', *lipä* 'hal, slipprig; smidig jne.; lut', vir. (Wied.) *libe*, gen. *libeda* 'glatt, schlüpfrig; Lauge'; liiv. (Kett.) *li'bdī* 'glatt, schlüpfrig', *li'bdā* 'Lauge'.

Vepsän verbin päämerkitys on 'nousta (eri tavoin)', mistä myös syrjäänissä voidaan lähteä. Kantaverbiä käytetään täällä tosin suppeammin, usein erityisesti nousemisesta veden pinnalle (S U) tai veneen kantamisesta (pysymisestä veden pinnalla) (V U), mutta kausatiivijohdannainen merkitsee 'nostaa, kohottaa' (S U) ja tämän refleksiivijohdannainen 'nousta lentoon' (V U). Merkitys ei siis ole lainoetuksen esteenä. Ei kai myöskään äänneasu: syrj. V S L *lib-*, U *lib-* < veps. *libu-*. On erikoisesti huomattava, että täten selittyisi syrj. U murteen *i* (sellaisessa tapauksessa kuin U *linis* ~ V S L *linij* 'ampua' U *i* perustuu jäljessä olleeseen *i*:hin, mikä ei tässä tule kysymykseen; SUST 65 265, 267). Olisiko muissa murteissa *i* > *i* l:n yhteydessä (vrt. STEINITZ Vok. 127) tai veps. *i* *i* vokaalilla substituoitu?

Ven. *blodo* sanasta on lainattu syrj. (Wied.) *blud*, Ylä-V *lud*, Ala-V *bylid* 'Schüssel', P *blid* 'Schüssel, Teller', (Wichm.) V *blud* 'Teller' (ks. KALIMA SUST 29 42). Mutta onko myös syrj. (Wied.) L *lod* 'Schüssel', (Wichm.) U *lod* 'Schüssel, Teller' suoraan venäjältä saatu? Kalima mp. huomauttaa, että se olisi ainoa tapaus, jossa ven. *lo* olisi näin edustettuna, ja kysyy: »Steht das vom russischen entlehnte *blöd* im wepsischen in einer beziehung zu der syrj. form *lod* ?» Jos itäveps. (Bas.) *lod*, *-ad* 'lautanen, teevati' voidaan katsoa kyllin vanhaksi lainaksi venäjältä, niin se sopii hyvin syrj. sanan lähteeksi. Kahdella konsonantilla alkavat veps. (Ahlqv.) *blöd*, *-ad* 'skål, fat', (Tunk. VKÄ § 705) *blod* 'lautanen' ovat tietysti myöhemmin lainattuja.¹

¹ Wiedemannilla (Zusätze und Berichtigungen) on *jomala* 'Gott (der heidnischen Syrjänen)', mutta tokko tällaista sanaa on ollut syrjäänissä. Eiköhän siinä kummittele jonkin väärinkäsityksen johdosta *jomali* (gen. *jomala*), joka oli Tore Hundin mukaan bjarmien jumala hänen käydessään v. 1026 heidän maallaan. Syrjäänien vanha taivaanjumalan nimitys on *jen* (~ sm. *ilma*), joka on siirtynyt merkitsemään kristittyjen jumalaa. Ja vaikeata olisi olettaa, että itäveps. (Bas.) *gjomal* (71), *jomal* (80) 'jumala' sanalla olisi mitään yhteyttä Wiedemannin *jomalaan*.

Wichmann arveli, että syrjäänit ja itämerensuomalaiset (jotka hänen mukaansa olivat karjalaisia), olivat suoranaississa kosketuksissa toistensa kanssa 1000- ja 1100-luvuilla, mahdollisesti jo 900-luvulla (ks. Valvoja 1920 408). Kun otetaan huomioon votj. *ѣзутѣ* 'venäläinen' < syrj. *rotš* id. < ims. *rōtsi*, niin voidaan katsoa todennäköiseksi, että kosketukset alkoivat 900:n paikkeilla, ehkä jo 800-luvun lopulla. Nestorin kronikan mukaan ruotsalaiset veljekset Rurik, Sineus ja Truvor perustivat kukin ruhtinaskuntansa v. 862. Sineus asettui Valkeajärvelle, ja syrjäänit jouituivat tietenkin tällä suunnalla ensi kerran tekemisiin varjagien kanssa ja saivat heitä tarkoittavan *rotš* nimityksen niiltä itämerensuomalaisilta, joita siihen aikaan asui näillä seuduilla, nim. vepsäläisiltä. Karjalaisia syrjäänit lienevät tavanneet jossakin Vienanmeren seuduilla myöhemmin. (Kysymys karjalaisten esiintymisestä siellä kaipa vielä tarkempaa selvittelyä, ks. JALMARI JAAKKOLA Suomen varhaishistoria 281—.)

Syrjäänin kielen venäläisen nimitys on kulkeutunut useihin pohjois-Euraasian kieliin, mm. samojediin. (Ks. TOIVO LEHTISALO SUST 56 23—4; juhlistavamme oli aikoinaan tunnettu »Pitkän venäläisen» nimellä samojedien keskuudessa.) Samoin kuin syrj. *rotš* on myös muinaisven. *pycb* 'venäläiset; Venäjä' lainattu ims. *rōtsi* 'ruotsalainen' sanasta; sanat tarkoittivat alkuaan ruotsalaisia viikinkejä, varjageja, mutta muuttuivat venäläisten nimityksiksi varjagien sulautuessa heihin. (Ven. sanan alkuperän on osoittanut Thomsen.) Venäjältä sana on sitten levinnyt ympäri maailman.

T. E. Uotila.